

**O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA MILLIY VA MADANIY
XUSUSIYATINI IFODALOVCHI BIRLIKLAR**

To'xtamurodova Asilaxon Abdulla qizi

O'zbekiston Davlat Jahon Tillari universiteti

Magistratura 1- kurs talabasi.

Toshkent tumani 19 -sonli umumta'lim maktabi ingliz tili o'qituvchisi

Ilmiy rahbar: Tursunov Elmurod Umrzoqovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi maqollarning ikki tildagi milliy-madaniy va universal xususiyatlari ko'rib chiqilgan. Ushbu maqolada mashhur yozuvchi va olimlarning maqollar ustida olib borgan ishlaridagi xulosalari va maqollarning inson hayotidagi o'rni, ahamiyati keltirib o'tilgan. Turli tillardagi maqollarni qiyoslab o'rganganimizda, ular o'rtasidagi farq va o'xshashliklarni aniqladik.

Kalit so'zlar: maqol, Alisher Navoiy, Furqat, Zavqiy, Lutfiy, grammatika, qiyoslash, birikma, xususiyat.

KIRISH

Xalq yaratgan ma'naviy madaniyatning yaxlit bir butunligi bu albatta o'sha xalqning maqollari hisoblanadi. Har bir halqning og'zaki yoki o'zma yodgorligini olib qaraylik, unda bani bashar xotirasida elas-elas saqlanib kelayotgan afsonalar, uzoq tarix qa'ridagi ibtidoiy tasavvur va tushunchalar, asr-asrlar davomidagi kuzatishlardan xosil bo'lmish hayotiy hikmatlar qaymog'i insoniy tafakkur tajribasining ko'ramiz. Ingliz va o'zbek xalq maqollari ham ana shunday ming yillar ichida yig'ilib, sayqal topgan ilmiy-badiiy tafakkur hosilasi sifatida yuzaga kelgan, xalq orasida aytilib, puxtalanib, avloddan avlodga eng yaxshi ma'naviy meroslardan biri bo'lib o'tib keladi. O'tmishda yaratilib va ishlatilib kelinayotgan eng yaxshi maqollar, xalq donishmandlarining namunasi sifatida, hozir ham juda katta tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Bunday maqollar va

hikmatli soʻzlar har bir xalqning maʼnaviy boyligining qimmatbaho hazinasini tashkil etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mazkur maqolani tahlil qilish jarayonida ilmiy bilishning mantiqiylik, tarixiylik, izchillik va obyektivlik usullaridan keng foydalanildi. Ingliz va oʻzbek tillarida maqollarning milliy-madaniy va universal xususiyatlari haqida qisqacha tahlil olib borildi. Пермяков Г.Л. Основы структурной паремиология, Кухарева Е. В. Типологически-универсальное и национально- специфическое в арабских пословицах и поговорках nomli oʻquv qoʻllanma metodologik manba boʻlib belgilandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Alisher Navoyi, Bobur, Muqimiy, Furqat, Zavqiy, Lutfiy kabi shoir va yozuvchilar xalqqa tushunilishi oson boʻlsin deb, xalq ijodidan samarali foydalanganlar. Yozuvchi M.Gorkiy ham maqollarga yuksak baho berib: “Eng ulugʻ donolik soʻzning soddaligadadir. Maqollar va qoʻshiqlar har vaqt qisqa boʻladi. Ularda butun-butun kitoblar mazmuniga teng keladigan fikr va sezgilar mavjud boʻladi” degan edi.

Maqollarni chuqurroq tahlil etish va ularning turli tillardagi milliy-maʼdaniy hamda umumbashariy qadriyatlarini aks etishi orqali oʻrganish hozirgi zamon tilshunosligining dolzarb muammosi boʻlib kelmoqda. Qiyoslab oʻrganadigan boʻlsak, dunyodagi barcha tillar oʻziga xos xususiyatlarga ega ekanligini koʻrishimiz mumkin va aynan shu fenomen turli tillarni bir-biridan ajratadi. Lekin shu narsa maʼlumki, til oʻrganuvchilar oʻziga begona boʻlgan tilni ona tili va shu til oʻrtasida maʼlum bir bogʻliqlik asosida oʻzlashtiradi. Bu tillar maʼlum bir kategoriyalar ostida birlashadi. Bu kategoriyalarda grammatik kategoriyalar, leksik-semantik kategoriyalar, funksional kategoriyalarga oʻxshagan lisoniy belgilar kiradi. Demak, umumlashtiruvchi kategoriyalar

tillardagi universallikni ta'minlaydi. Shu asnoda, maqollar har bir tilda uchraydigan o'ziga xos til birligi ekan, ularda ham umumiylik mavjud.

Shu haqda G. L. Permiakov quyidagicha fikr yuritadi: holatlarni umumiyashtirish xususiyati ya'ni bir xil yoki o'xshash holatlarni birlashtirish turli xalqlar maqollarida uchraydi. Maqollardagi shu bir xillik universallikni ta'minlaydi va ko'p holatlarda alohida mantiqiy ma'noga ega bo'ladilar. Bundan kelib chiqadiki, maqol dunyosi jahon sivilizatsiyasi bilan bog'liqdir, uni faqat bir millatga tegishli deyish mutlaqo noto'g'ri. Maqollardagi universallik paremiologiyaning asosiy qirrasini bolib, u maqollardagi o'xshash va bir xil holatlarni umumlashtiradi va hatto qarindosh bo'lmagan tillarda, ularning tarixiga, etnosiga qaramay uchraydi. Shuni aytib o'tish kerakki, ko'plab maqollarning har xil tillardagi shakllarida ham shaklan, ham ma'no jihatdan yoki umumiy bajarayotgan funksiyalaridan o'xshashlik topsa bo'ladi. O'zbek tilidagi ayrim maqollar ingliz maqollariga funksional jihatdan mos keladi. Masalan, First think, then speak maqolini o'zbek tilidagi muqobil varianti Avval o'yla - keyin so'yla maqoliga to'g'ri keladi, chunki bu maqol har ikkala tilda aynan bir xil ma'noga ega hamda uning grammatik tizimi ham ancha yaqin.

Shu bilan birga, ma'lum bir tildan ikkinchi tilga berilgan o'girishlarda maqollarning aynan o'xshashini topish qiyin bo'ladi. Shunda izohlarga yoki ikkinchi bir adekvat variantga murojaat qilinadi. O'zbek tilidagi maqollarning ingliz tilida yoki ingliz tilidagi maqollarning o'zbek tilidagi muqobil variantini topish ancha mushkul, bu borada maqollarga o'rni kelganda izoh berib o'tish tarjimaga putur etkazmaydi balki uni to'ldiradi va boyitadi. So'zlaguvchi nodon bo'lsa, eshituvchi dano bo'lsin maqolinining aynan nusxasi inglizchala yo'q bo'lgani holda bu maqolni uning yaqinroq ekvivalenti bilan berish mumkin. Lekin uni If speaker is fool listener should be wise deb tarjima qilinsa uning o'zbekcha qoloriti saqlanib qoladi va bu hammaga tushunarli bo'ladi.

Xuddi shu so'zlarni Qassob moy qayg'usida, echki - jon qayg'usida maqoliga ham qo'llab uni The butcher grieves for bacon, and the goat - for its

life qabilida berilsa ma'qul bo'ladi. Qizi borning nozi bor maqolini ingliz tiliga Who has a daughter that has a whim qabilida berilsa Markaziy Osiyo xalqlari, xususan o'zbek urfodatlaridan bexabar ingliz o'quvchisi uni butunlay tushunmasligi mumkin. Ingliz tiliga uni Parents of the bride may be capricious (they can expose their own terms) deb ag'darishdan boshqa chora yo'q. Boshqa yo'li: bu maqol mazmunini beruvchi boshqa maqol topish lozim deb hisoblaymiz. Bir-birlariga ma'no va stilistik vazifa jihatlaridan mos bo'lib, so'z tartibida kamdan-kam mos bo'lsa, sonda kamdan-kam farq qiladilar, leksik tarkib jihatidan farq qiladigan muqobil variantlar. Ularning ko'pchiligi shaklan milliy, mazmunan baynalmilaldirdar. Ular shakli bilan o'zlarining muayyan milliy tilga mansubliklarini tasdiqlasalar, mazmuni bilan jahon madaniyati va sivilizatsiyasi mahsuli ekanliklarini namoyon qiladilar.

Ma'lumki har bir xalq o'z e'tiqodi, milliy hususiyati, o'ziga xos fantastik obrazlari, turli tuman ko'chma manoli birikmalari uchun asos qilib olingan misollari bor. Shu kabi V. Shekspir asarlaridagi maqol va matalarda ham yuqoridagi jihatlar o'z ifodasini topgan. Tillardan tillarga tarjima qilish mumkinligini asoslaydigan narsa jaxon xalqlari garchi turli tuman tillarda so'zlashsalar, ammo ularning taffakkur qonunlari bir xildir.

Shekspir asrlaridagi maqol va matallar ham o'z davri turmushining xalq taffakkuri asosida yuzaga degan tushunchalarni o'zida mujassam qiladi. E. V. Kuxareva arab va rus maqollari bo'yicha tadqiqotlar olib borib, shunday xulosa qiladiki, aksariyat maqollar mavzu va xolatlariga nisbatan umumiylikka ega ekan. Bu umumiylikni paremiologlar turlicha asoslar ekanlar: bir guruh olimlar maqollardagi o'xshashlikni etnik kelib chiqish va qarindoshligi bilan asoslasa, boshqa olimlar yangi maishiy va ma'daniy aloqalarning kirib kelishi va qabul qilinishida deydilar, uchunchi guruh olimlari esa tarixiy rivojlanish pog'onalari natijasi va g'oyalar uyg'unligida deb asoslaydilar.

“Universaliya” atamasi lotincha “universalis” so'zidan olingan bo'lib, “umumiy”, degan ma'nolarni anglatadi va u deyarli barcha tillardagi

xususiyatlarni qamrab oladi. Universalialar ikki ko‘rinishda bo‘ladi: deduktiv universalialar –shunday til xususiyatlariki, ular barcha tillarda uchraydi va aniq ifodalanadi. Bularga asosan gaplarning har xil strukturaviy turlarining ishlatilishi kiradi; induktiv universalialar esa deyarli barcha mashhur tillarda mavjud. Xulosa qilib shuni izohlaydiki, maqollar ta’rifi barcha xalq madaniyatiga mos kelishi va ularni qoniqtirishi kerak ekan. Masalan: Love and cough cannot be hidden – Muhabbat va yo‘talni yashirib bo‘lmaydi va Kasalni yashirsang, isitmasi oshkor qiladi maqollari turli madaniyatga xos bo‘lsa ham, ya’ni biri ingliz milliy madaniyatiga va ikkinchisi o‘zbek milliy madaniyatiga oid til birikmalari bo‘lsada, ulardagi mantiqiy mazmun deyarli bir xil ya’ni kasalni yashirsang isitmasi oshkor qiladi. Turli til va milliy madaniyatdagi universallik esa yuqoridagi maqollarda ochiq ko‘rinib turibdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Permyakov G.L. Strukturaviy paremiologiya asoslari. - Moskva, 1988 yil
2. Kuxareva E. V. Tipologik jihatdan universal va milliy arab maqol va matallarida xos. 2-qism. - M.: RUDN universiteti, 2003 yil.
3. Tumanishvili. Maqol janrida o'ziga xos va universal / Rustaveli Gruziya adabiyoti instituti. 1-jild, 2007 yil.
4. Mirzaev T. O‘zbek xalq maqollari.- Toshkent: SHarq, 2012.
5. Yo‘ldoshevna, M. M. (2019). TOPSHUNCHALARNING TAVSIRI”. INGLIZ ADBIYOTIDA BILIM”. European Journal of Research va Ta'lim fanlarida mulohaza, jild, 7.